

A historiografía da Estrada en cifras

Marcos Borrageros Vilela
borrageros98@gmail.com

Resumo. O presente traballo pretende analizar toda aquela produción historiográfica na que o concello da Estrada e os seus elementos ou persoeiros supuxeron o centro de estudo á hora de construír o relato histórico local. Abórdanse as principais publicacións así como as achegas de distintos autores e autoras para comprender a dimensión historiográfica do seu traballo, tanto dende unha perspectiva cuantitativa como cualitativa, de acordo coas metodoloxías empregadas e as áreas de estudo traballadas.

Abstract. This article aims to analyze all the historiographical output in which A Estrada city council and its figures were the basis to build the local historical narrative. It tackles the main publications and contributions of different writers in order to understand the historiographical dimension of their work, both from a quantitative and qualitative perspective, according to the different methodologies and study areas.

Introdución

Adoito, as ópticas de investigación aplicadas a un espazo ou a un tempo tenden a centrarse nos datos extraídos dun caso concreto, deixando así á marxe outro tipo de estudos como poden ser os de índole historiográfica, é dicir, o estudo da historia a través da súa escritura. Para o caso que nos ocupa, realizaremos un varrido que consistirá na busca, consulta e interpretación dos diversos relatos que se foron construíndo a través do tempo no que á historia da Estrada se refire. En definitiva, pretendemos observar toda a produción bibliográfica sobre a historia estradense para identificarmos as principais liñas e tendencias de investigación que se aplicaron no estudo da nosa historia.

Para iniciar esta pescuda, resulta fundamental a concreción tanto cronolóxica como espacial da área de estudo. O espazo que conforma o termo municipal da Estrada, coas súas 51 parroquias, debe entenderse como o que é, unha demarcación xeográfica e administrativa de creación contemporánea, particularmente do 1841. Deste

xeito, toda aquela bibliografía que se refira ao territorio da Estrada como concello, terá que ser necesariamente posterior á súa xénese municipal, deixando así unha ventá cronolóxica para publicacións historiográficas exclusivamente contemporáneas a partir da segunda metade do século XIX.

Unha vez que sabemos a partir de que momento se pode escribir sobre A Estrada, haberá que analizar toda aquela bibliografía que ou ben inclúe o nome da Estrada no seu título, ou ben aproveita o termo municipal para centrar o seu discurso. Finalmente, obtendremos un corpo bibliográfico de 470 referencias (en continua expansión) nas que se dá conta das diversas olladas que se cinguiron sobre o pasado do territorio a través de publicacións académicas, divulgadoras ou xornalísticas. Dentro deste inmenso mar de letras, poderemos testemuñar os contextos de elaboración de obras como *La Estrada* (1923) e *A Estrada Rural* (1990) de Pedro Varela e Reimóndez Portela, respectivamente, que constitúen tanto o primeiro libro de dedicación exclusiva á Estrada como, no caso do segundo, «el más completo estudio existente sobre el universo que conforma A Estrada con sus 51 parroquias»¹. Asemade, *A Estrada, Miscelánea Histórica e Cultural* supón nos tempos recentes a principal vía de divulgación para artigos de índole estradense coma este dende a súa fundación no 1998 ata a actualidade coa súa publicación de carácter anual, razón pola que analizaremos o impacto que supón a súa creación no panorama de estudos locais.

A historiografía estradense, a estudo

Unha vez que coñecemos o volume de material co que imos tratar, organizaremos primeiramente todas as referencias segundo o ritmo de publicación que se foi desenvolvendo dende finais do XIX ata a actualidade e, paralelamente, clasificaremos todas as publicacións atendendo ao período histórico que tratan para intentarmos establecer tendencias de investigación propias dentro do panorama estradense.

1 Concello da Estrada. (s. f.). Obras de Manuel Reimóndez Portela. <https://www.aestrada.gal/index.php/es/cultura-2/cultura-127/persoeiros-das-letras/107-cultura/1704-obras-manuel-reimondez-portela>

Unha análise cronolóxica da historiografía estradense

En primeiro lugar, tal e como se recolle na táboa 1 que se inclúe máis adiante, testemuñamos un total de 470 títulos sobre os que agora intentaremos arrojar luz á hora de entender as súas dinámicas e estilos de creación. Inicialmente, a publicación que se refire ao século XIX correspóndese cun artigo anónimo publicado en 1884 baixo o título de «La cruz parroquial de Castro-Vite»² na revista *Galicia Diplomática*. Se ben se trata dunha entrada bastante temperá no índice bibliográfico, debemos tratar esta información con cautela atendendo á premisa de que sempre existe certo grao de ocultación no que a este tipo de publicacións se refire, é dicir, que non sempre se atopan debidamente recollidas ou conservadas todas as publicacións que abordan un caso tan específico, polo que sempre poden existir ampliacións para calquera dos períodos históricos e áreas temáticas que trataremos. Cómpre destacar, do mesmo xeito, que durante os primeiros 30 anos do século XX se editaron ata sete periódicos locais que, se ben non constitúen unha publicación historiográfica no seu conxunto, teñen a Estrada como centro de atención e inclúen entre as súas páxinas publicacións de autores como Pedro Varela Castro ou Antón Losada, que desenvolveron unha preocupación marcada pola historia e a etnografía do concello³.

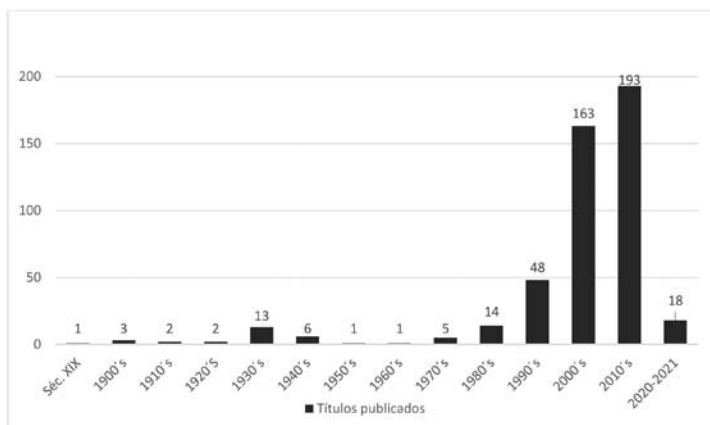
Seguidamente, destacaremos un pico de publicacións entre as décadas dos anos 30 e 40 do século XX, compostas por un total de 19 publicacións das que doce proveñen da man de Fermín Bouza-Brey Trillo, autor que dedicou boa parte da súa obra ao estudo da Estrada como lugar de destino do seu oficio de xuíz e cuxas publicacións adquiren un valor engadido ao termos en conta que, das quince publicacións que temos recollidas do autor, cinco delas atópanse na *Revista Nós*, seis nos *Cuadernos de Estudios Gallegos* e outras seis nos *Boletíns da Real Academia Galega*. En definitiva, a obra de Bouza Brey déixanos constancia dunha produción historiográfica que sitúa

2 Anónimo. (1884). «La cruz parroquial de Castro-Vite» en *Galicia Diplomática*, tomo II, nº32, Santiago, pp. 232-234.

3 Para profundar no estudo destes xornais recoméndase o artigo sobre «Xornais da Estrada dos séculos XX e XXI» publicado no xornal *Faro de Vigo* de Luís Ferro e Héctor Vázquez, pero que tamén se recolle na publicación inédita da Asoc. Cultural Vagalumes sobre o centenario do periódico *El Emigrado*: Asociación Cultural Vagalumes. (2020). *El Emigrado. Centenario (1920-2020)*, (exemplar inédito), Deputación de Pontevedra.

á Estrada nalgunhas das plataformas de divulgación académica máis importantes da primeira metade do século XX e que dan conta da importancia dos estudos locais. Finalmente, observaremos un incremento no número de publicacións que se refire aos anos 90 (48 títulos), seguido por unha publicación aínda moito mais elevada entre as décadas dos 2000 e os 2010. Este incremento, que resulta certamente destacado, está provocado pola creación no 1998 da revista *A Estrada, Miscelánea Histórica e Cultural*, que servirá como órgano de difusión do Museo do Pobo Estradense Manuel Reimóndez Portela. Para podermos analizar cal é a verdadeira contribución das misceláneas, faremos necesariamente un achegamento á produción bibliográfica estradense desatendendo as súas achegas e, consecuentemente, unha aproximación específica ao número e o tipo de achegas bibliográficas que supuxo a súa creación.

Táboa 1. Secuenciación cronolóxica da bibliografía.

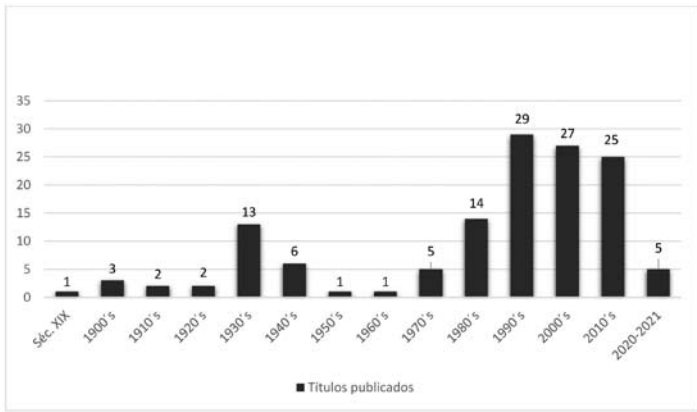

FONTE: Elaboración propia.

Tal e como avanzamos anteriormente, observaremos na táboa 2 unha clasificación cronolóxica das publicacións recollidas ata setembro do 2021 sen incluírmos as achegas das misceláneas para percibir como, independentemente da súa creación, se produce un incremento considerable no número de títulos publicados a partir dos anos 90. Neste senso, merecen tamén especial atención

os catorce títulos publicados nos anos 80 que, a diferenza do caso estudado nos anos 30 e 40 con Bouza-Brey, para este momento non proveñen da man dun único autor, senón que distinguimos ata dez autores e autoras que seguen un patrón de publicación distinto. Do mesmo xeito, as 29 publicacións recollidas para a década dos 90 responden a un modelo de difusión distinto ao anterior, na medida en que a maior parte destas referencias se compoñen de libros e obras individuais que non dependen tanto de plataformas de divulgación como eran a *Revista Nós* e os *Cuadernos de Estudios Gallegos*. Todas esas publicacións, maioritariamente artigos, recóllense agora a través das misceláneas que publica o Museo Manuel Reimóndez Portela. No que ao tipo de publicacións se refire, achegarémonos agora á secuenciación temática das publicacións para entendermos que tipo de estudos se realizan e cales son os períodos que reciben máis atención na historiografía estradense.

Táboa 2. Secuenciación cronolóxica dos títulos publicados excluindo os artigos das misceláneas.

FONTE: Elaboración propia.

Unha análise temática da historiografía estradense

Unha vez elaborada unha clasificación cuantitativa dos títulos publicados ao longo do tempo, procederemos a analizar que tipo de áreas cronolóxicas recibiron máis atención nas plumas dos investigadores locais. Nótese que se exclúen unha vez máis os artigos pu-

blicados nas misceláneas, pois o seu volume fai que sexa necesario un apartado específico deste traballo para intentar achegarnos ás dinámicas de investigación que se desenvolven dentro da revista.

Noutra orde de asuntos, tal e como se percibe na táboa 3, as liñas de estudo da historiografía estradense amosan ritmos distintos no que á indagación dos períodos históricos se refire. En primeiro lugar cómpre destacar que, dos oito títulos que se refiren ao estudo da prehistoria estradense, tan só un deles constitúe unha publicación propiamente dita, representada na obra sobre os castros da Estrada de Olimpio Arca Caldas⁴, publicada en 1984. Pola contra, dos sete títulos restantes debemos salientar que a autoría de catro deles corresponde novamente a Fermín Bouza-Brey, converténdose, deste xeito, no autor con máis publicacións sobre o estudo da prehistoria estradense, centrado fundamentalmente no estudo dos castros⁵, gravados rupestres⁶ e elementos patrimoniais de orixe prehistórica. Deseguido, no que ao estudo da historia antiga se refire, non contamos máis que cunha única publicación da man do propio Bouza-Brey, que versa sobre a aparición dunha ara romana en Matalobos sobre a que se fai unha recollida das súas inscricións e o seu valor como elemento da relixiosidade romana aproveitada na igrexa parroquial⁷.

Conforme nos achegamos ao estudo da historia medieval, atopámonos con 16 publicacións repartidas entre a xa mencionada *Galicia Diplomática*⁸, ata os estudos publicados máis recentemente na *Enciclopedia del Románico en Galicia*⁹ que, tal e como indica o seu

- 4 Arca Caldas, Olimpio. (1984). *Castros de La Estrada*, Concello da Estrada, A Estrada.
- 5 Bouza-Brey Trillo, Fermín. (1944). «Castros de la comarca de La Estrada» en *Cuadernos de Estudios Gallegos*, Nº1, fascículo I pp. 7-38.
- 6 Bouza-Brey Trillo, F. (1942). «Grabado rupestre del castro de Codesea» en *Boletín da Real Academia Galega*, Nº 265, Tomo 23, pp. 6-10.
- 7 Bouza-Brey Trillo, Fermín. (1944). «Ara Románica Inédita de Matalobos. La Estrada» en *Boletín da Real Academia Galega*, Nº 277-280, Tomo 24, pp. 122-123.
- 8 Anónimo. (1884). «La cruz parroquial de Castro-Vite» en *Galicia Diplomática*, tomo II, nº 32, Santiago, pp. 232-234.
- 9 Arca Somoza, Silvia. (2012). «La iglesia de San Lorenzo de Ouzande», en *Enciclopedia del Románico en Galicia: Pontevedra*, Fundación Santa María la Real Centro de Estudios del Románico, vol. 2; Arca Somoza, Silvia. (2012). «La iglesia de San Miguel de Moreira», en *Enciclopedia del Románico en Galicia: Pontevedra*, Fundación Santa María la Real Centro de Estudios del Románico, vol. 2, pp. 787-795; Ramos Díaz, M. I. (2012). «La Iglesia de San Jorge de Codeseda», en *Enciclopedia del Románico en Galicia: Pontevedra*, Fundación Santa María la Real Centro de Estudios del Románico, vol. 2, pp. 513-520.

nome, supoñen un estudo sobre algúns elementos do románico presentes sobre a xeografía local. Este será, en definitiva, o eixo central do estudo medievalista na Estrada, destacando a publicación do autor Xosé Luna Sanmartín sobre o románico estradense¹⁰. Proseguindo, dispoñemos de vinte e dúas publicacións que xiran arredor da modernidade estradense e sobre as que debemos destacar a colaboración entre Luís Manuel Ferro Pego e José Manuel Bértolo Ballesteros, que en oito artigos tratan o asunto máis estudado deste período, a xenealoxía e a heráldica. Trátase pois, dunha serie de estudos publicados maioritariamente na *Revista de Estudios de Genalogía, Heráldica y Nobiliaria de Galicia* que culmina coa publicación conxunta da obra *Torres, pazos e casas fidalgas do Concello da Estrada*¹¹, que vén ser unha guía completa sobre os elementos arquitectónicos e simbólicos das casas grandes da Estrada, pero tamén un estudo xenealóxico das principais familias da modernidade estradense ata a contemporaneidade. Cómpre mencionar tamén, polo seu carácter, a publicación dunha tese de doutoramento de J.A. Fernández Castro, o director da *Miscelánea*, que abrangue a evolución da demografía estradense dende a modernidade até os inicios do século XXI¹². Para choer esta análise, atestamos 79 publicacións referidas ao estudo da contemporaneidade. Por mor do seu volume, resulta difícil acomodar as publicacións segundo o seu carácter ao trataren áreas temáticas moi diversificadas, destacando os estudos toponímicos, biográficos¹³, etnográficos, patrimoniais, etc. Remarcamos, iso si, a presenza de Olimpio Arca Caldas nesta sección, autor de doce publicacións propias que o converten no autor mais prolífico fóra das misceláneas no que ao estudo da contemporaneidade se refire. Os seus estudos versan, fundamentalmente, sobre as biografías dalgúns dos persoei-

10 Luna Sanmartín, Xosé. (1999). *A Estrada románica*, Edicións Fouce.

11 Bértolo Ballesteros, J.M.; Ferro Pego, L.M. (2020). *Torres, pazos e casas fidalgas do Concello da Estrada*, A Coruña.

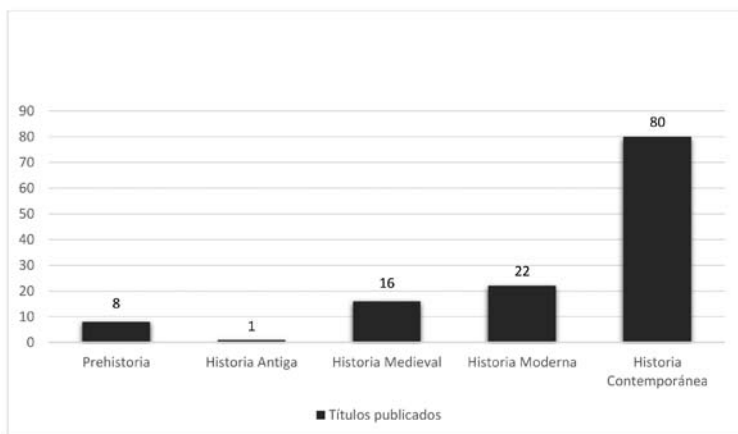
12 Fernández Castro, J.A. (2019). *Evolución demográfica del área estradense: 1650-2000*, tese de doutoramento dirixida por Ofelia Rey Castelao, Universidade de Santiago de Compostela.

13 Fajardo, Montse. (2020). *A vida incerta, biografía de Virxinia Pereira*, Concello de Pontevedra, Pontevedra; Garrido Couceiro, X. Carlos. (2002). Manuel García Barros, ed. Ferrenza, A Estrada; Loureiro Rodríguez, Carlos. (2021). Manuel García Barros. Vida, obra e pensamento, Editorial Galaxia, Vigo.

ros mais destacados da Estrada e algúns dos oficios que levaron a que A Estrada fose coñecida como a «Cidade do Moble»¹⁴.

Para concluír, queda por ver cales foron as dinámicas de estudo dentro das misceláneas á hora de centrarse nos distintos períodos históricos e así observar se os seus artigos se sincronizan coa tendencia historiográfica xeral do concello ou se, pola contra, existen disonancias e correntes propias.

Táboa 3. Clasificación temática dos títulos publicados excluíndo os artigos das misceláneas.

FONTE: Elaboración propia.

A revista A Estrada, Miscelánea Histórica e Cultural

Iniciamos este achegamento á produción historiográfica da revista *A Estrada, Miscelánea Histórica e Cultural* conscientes de que, tanto o volume das súas publicacións ao longo destes vinte e tres anos, así como a variedade temática e formal que imprimen cada un dos autores e autoras nos seus artigos, dificulta en boa medida unha análise profunda do carácter metodolóxico e temático de cada unha das publicacións. Deste xeito, recollemos os 314 artigos publicados para analizarmos cales foron algunhas das dinámicas á hora de estudar os distintos períodos históricos do concello.

14 Arca Caldas, Olimpio. (2012). *De carpinteiros, ebanistas, fragueiros e torneiros Estradenses ata 1985*, Ed. Fervenza, A Estrada.

Primeiramente, recollemos na táboa 4 a presenza de seis artigos cuxo eixo central reside no estudo da prehistoria estradense. Neste senso, debemos destacar que a dinámica das indagacións prehistóricas segue bastante centrada nos estudos da época castrexa¹⁵, aínda que integrando distintos elementos de estudo sobre os materiais recuperados ou as prácticas agrícolas do territorio estradense. Así mesmo, destácanse os artigos sobre gravados rupestres¹⁶ por seren froito do recente redescubrimento dalgúns dos petróglifos do concello e o seu posterior estudo¹⁷. Deseguido, os estudos sobre a historia antiga demostran ser unha vez máis os menos numerosos dentro da historiografía estradense ao dispoñeren de tan só tres entradas ao longo de toda a publicación; sobresaen neste eido os estudos sobre a presenza romana no territorio a través das vías XX e XIX¹⁸, así como a aparición de sete estelas funerarias galaico-romanas dentro do concello¹⁹.

A continuación, seguen os vinte artigos sobre historia medieval, dos que destacaremos a preocupación polo estudo de fontes documentais primarias²⁰, así como outros artigos que se dedican ao estudo da arte románica no concello, o mosteiro de Aciveiro como

-
- 15 Calo Ramos, Nuria; Ladra Fernández, Xosé Lois; Pereiras Magariños, Beatriz. (2000). «Estudo de materiais procedentes do Castro de Viladafonso (Olives, A Estrada, Pontevedra)», en *A Estrada, miscelánea histórica e cultural*, Núm. 3, pp. 9-33; Rey Castiñeira, Josefa; Rodríguez Calviño, Manuel. (2001). «Novas imaxes da arqueoloxía castrexa estradense a través das coleccións Bouza-Brey e Fraguas Fraguas do Museo do Pobo Galego», en *A Estrada, miscelánea histórica e cultural*, Núm. 4, pp. 141-167; Carballo Arceo, L. Xúlio. (1998). «A agricultura en Castrovite (Orazo, A Estrada) durante a Idade do Ferro», en *A Estrada, Miscelánea Histórica e Cultural*, núm. 1, pp. 9-25.
- 16 Fernández Castro, J. A. (2008). «Gravados rupestres na Estrada; da Idade do Bronce aos nosos días», en *A Estrada, Miscelánea Histórica e Cultural*, núm. 11, pp. 209-230.
- 17 Fernández Guerra, Jorge. (2018). «Novos petróglifos do grupo galaico da arte rupestre no concello da Estrada», en *A Estrada, Miscelánea Histórica e Cultural*, núm. 21, pp. 181-218.
- 18 González Crespán, César M. (2018). «Vías romanas XX y XIX», en *A Estrada, Miscelánea Histórica e Cultural*, núm. 21, pp. 95-126.
- 19 Lago Somoza, Vanesa. (2015). «Las estelas funerarias galaico-romanas encontradas en el ayuntamiento de A Estrada», en *A Estrada, Miscelánea Histórica e Cultural*, núm. 18 (2015), pp. 49-61.
- 20 Ares Legaspi, Adrián. (2019). «Varios documentos medievales referentes a San Breixo de Lamas e Codeseda no tombo do mosteiro de San Xoán da Cova», en *A Estrada, Miscelánea Histórica e Cultural*, Núm. 22, pp. 285-294; Fernández Castro, J. A. (1998). «A Estrada nos seus documentos antigos. Tres documentos do século XV escritos en galego relativos ó lugar de Gudín en Guimarei, A Estrada», en *A Estrada, Miscelánea Histórica e Cultural*, Núm. 1, pp. 27-50; Sánchez Sánchez, Xosé M. (2014). «1445. Un documento medieval (case) estradense (e breves notas)», en *A Estrada, Miscelánea Histórica e Cultural*, núm. 17, pp. 59-67.

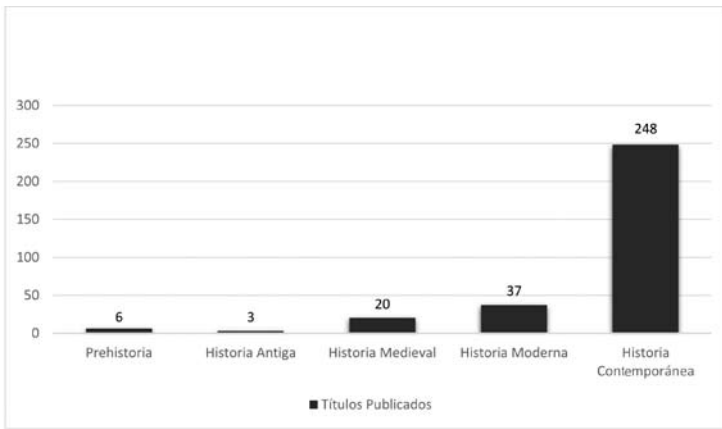
figura de poder no medievo²¹ e algúns estudos sobre torres e fortalezas estradenses²². No que á modernidade se refire, dispoñemos de 37 entradas nas que salientaremos moitas semellanzas que se producen co resto da produción historiográfica na medida en que, das 37 publicacións, doce delas correspóndenlle aos xa mencionados Luís Ferro Pego e J.M. Bértolo Ballesteros, cos seus estudos sobre casas e familias sobranceiras. Así mesmo, temos outros nove títulos de J.A. Fernández Castro centrados particularmente en estudos demográficos e antroponímicos da sociedade estradense, destacando os artigos sobre a crise de mortalidade do 1769 en Ouzande²³ e as tendencias de casamento na comarca entre os anos 1650 e 1850²⁴. Sobresaen tamén, polo seu volume e calidade, os sete artigos de Damián Porto Rico sobre o estudo de catálogos documentais e o oficio de impresores das terras da Estrada²⁵.

Finalmente, cómpre observarmos a magnitude dos estudos sobre historia contemporánea dentro das misceláneas, que supoñen o 78,98 % de todos os artigos publicados e que, ao mesmo tempo, son os mais variados en canto a contidos e áreas de estudo. Por mor da magnitude cuantitativa, resolveremos en destacar os autores con máis entradas: J.A. Fernández Castro (16), M. Xesús Fernández Bascuas (13), Juan Fernández Casal (12), Juan Luís Blanco Valdés (12) Henrique Neira Pereira (11), Manuel Cabada Castro (9). No que ás áreas temáticas se refire, abundan os estudos biográficos de Olimpio Arca Caldas, os estudos sobre a xénese urbanística da Estrada de María Xesús Fernández^{26, 27} e, por último, as composicións de Juan

- 21 Bértolo Ballesteros, J. M. (2017). «O mosteiro de Aciveiro e o exercicio da xustiza», en *A Estrada, Miscelánea Histórica e Cultural*, núm. 20, pp 165-176.
- 22 Mosquera Agrelo, Manuel. (1999). «Aproximación ó mundo das fortalezas na Galicia medieval. As torres da Barreira en Riobó-A Estrada (Pontevedra)», en *A Estrada, Miscelánea Histórica e Cultural*, núm. 2, pp. 109-149.
- 23 Fernández Castro, J. A. (2002). «A crise de mortalidade de 1769 en Ouzande (A Estrada-Pontevedra)», en *A Estrada, Miscelánea Histórica e Cultural*, núm. 5, pp. 133-164.
- 24 Fernández Castro, J. A. (2003). «Irmáns casan con irmáns, 1650-1850. Aspectos demográficos desta singularidade matrimonial en terras de Tabeirós, A Estrada-Pontevedra», en *A Estrada, Miscelánea Histórica e Cultural*, núm. 6, pp. 27-46.
- 25 Porto Rico, Damián. (2012). «Algúns impresores (e libreiros) nas terras da Estrada», en *A Estrada, Miscelánea Histórica e Cultural*, núm. 15 (2012), pp. 247-260.
- 26 Fernández Bascuas, María Xesús. (1999). «Aproximación á xénese urbanística da vila da Estrada I», en *A Estrada, Miscelánea Histórica e Cultural*, núm. 2, pp. 49-62.
- 27 Fernández Bascuas, María Xesús. (2000). «Aproximación á xénese urbanística da vila da Estrada II. A transición urbanística (1901-1926)», en *A Estrada, Miscelánea Histórica e Cultural*, núm. 3, pp. 101-125.

Fernández Casal e Mario Blanco Fuentes, que elaboran un discurso histórico do pasado recente da Estrada a través das súas vivencias como mestre e alcalde do concello, respectivamente.

Táboa 4. Clasificación dos títulos publicados nas misceláneas segundo períodos de estudo.

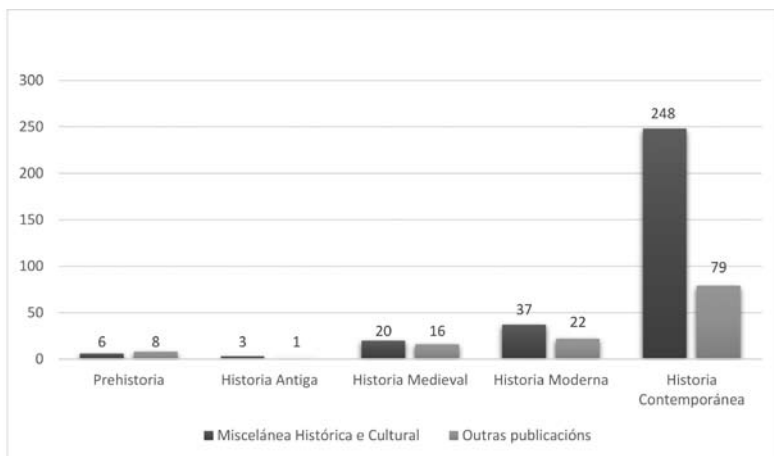

FONTE: Elaboración propia.

Uns apuntamentos finais

Para rematarmos co estudo bibliográfico das publicacións sobre a historia estradense, inclúese a táboa 5 como mostra das tendencias historiográficas que se establecen entre a publicación nas misceláneas e noutros medios que, en definitiva, vén confirmar unha tendencia común en canto ás áreas que mais atención recibiron no estudo historiográfico da Estrada. A saber, existe unha devoción moito máis intensa cara os estudos de historia contemporánea que se nota especialmente nas misceláneas coa presenza de artigos autobiográficos, literarios e fotográficos²⁸ que dotan de variedade e ofrecen un novo espazo nas investigacións que as demais publicacións non puideron acoller. Pola contra, obsérvase unha tendencia común no que concirne aos poucos estudos elaborados sobre a prehistoria e,

28 Fernández Castro, J. A. (2007). «O fondo fotográfico «Celestino Fuentes» do Museo Manuel Reimóndez Portela da Estrada», en *A Estrada, Miscelánea Histórica e Cultural*, núm. 10, pp. 317-341.

Táboa 5. Comparación das publicacións segundo áreas de estudo.

FORTE: Elaboración propia

máis notablemente, a historia antiga, que dispón no seu conxunto de menos publicacións que calquera outra categoría por separado. Sobre os estudos medievais e modernos obsérvase unha tendencia estable que, tal e como vimos, se reflexa tanto no aspecto cuantitativo como temático a través dos estudos de xenealoxía, demografía e casas nobiliarias. A xeito de conclusión, podemos afirmar que a historiografía estradense resulta un campo de investigación moito máis complexo do que primeiramente puidera parecer e quedan pendentes de traballar aspectos como poden ser as metodoloxías empregadas nas obras mais sobresaíntes da historiografía estradense ou o perfil dos autores e autoras que conforman a familia de investigadores locais, cuestións que agardamos poidan recibir atención máis pronto que cedo.